

Boček, Vít

[Vavroušek, Petr. O rekonstrukci praindoevropštiny ; Vavroušek, Petr. Glosář praindoevropštiny]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 2008, vol. 57, iss. A56, pp. 257-259

ISBN 978-80-210-4617-7

ISSN 0231-7567

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100798>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

(sr. např. ruské *прусак*, dial. *немец, француз, пошехон, киргиз, швед* aj.). Dodejme ještě, že xenonymy bývají často názvy kousavého hmyzu a parazitů. „Xenomotivace“ nachází široké uplatnění také u výrazů označujících nemoci (případně další nepříjemné fyziologické stavy), zejména nemoci kožní (sr. např. ruské dial. *барин-татарин* ‚vřed‘, ukrajinské dial. *татарка* ‚nádor‘, polské dial. *żydówka* ‚vřed, svrab‘, české dial. *žid* ‚nežít‘ aj.) a nemoci pohlavní. Názvy pro syfilis ukazují, že sice převažuje názor o francouzské (románské) „pravlasti“ této nemoci, doloženy jsou ovšem i představy – často naivní – jiné. Vedle ruského dial. *французская болезнь* sr. německé dial. *spanische Krankheit*, anglické *Irish button*, italské *marocchinato* aj. (s. 440n). Hemoroidům se v polštině říká také *żydowska niemoc*, ve francouzštině *avoir les anglais*, pro menses se v ruském žargonu používá opis *сестра из Краснодара приехала*, v dialektech pak např. *вятские приехали*, ve francouzštině *débarquement des anglais* (tj. ‚shození anglického výsadku‘) aj.

Závěrečná 5. kapitola *Языковой миф* (s. 494–560) obsahuje analýzu několika skupin lexémů, v nichž se zvláště zřetelně projevuje fenomén jazykového mýtu. Jednou z nich jsou názvy oční nemoci – ječného zrna (hordeolum). Je překvapivé, kolik existuje v ruských dialektech názvů pro toto celkem banální onemocnění. Souvisí to zřejmě s tím, že v představách lidí vzniká toto onemocnění v důsledku uřknutí, uhranutí (rusky *цляз*). Na řadě příkladů zasazených do širšího kontextu autorka ukazuje, že názvy, které bychom pokládali za metaforické, vznikly v důsledku lidové etymologie.

Monografie je doplněna nezbytným pomocným aparátem, zkratkami a rozsáhlým seznamem literatury (ten obsahuje na 750 položek).

Knihu můžeme doporučit odborníkům různého zaměření, zejména etnolingvistům, onomastikům, sémaziologům, folkloristům, etnografům a všem, kteří se zajímají o tradiční duchovní kulturu Slovanů. Bude užitečná i pro lingvisty, mj. i etymology, neboť obsahuje velmi cenný ruský dialektický materiál. Je jen škoda, že tato materiálem přímo nabitá kniha neobsahuje – zřejmě z prostоровých důvodů – slovní rejstřík.

Příspěvek vznikl v rámci grantu GA AV ČR IAA900610501.

Ilona Janyšková
ilona.janyškova@iach.cz

Petr Vavroušek: O rekonstrukci praindoevropštiny. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze 2007. 63 str. ISBN: 978-80-7308-179-9.

Petr Vavroušek: Glosář praindoevropštiny. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze 2007. 186 str. ISBN: 978-80-7308-196-6.

Významný český orientalista Petr Vavroušek napsal dvě publikace na indoeuropeistické téma. Alespoň zčásti tak zmenšil mezeru, která v poslední době u nás v oblasti knižních indoeuropeistických prací zeje a kterou by měli zaplňovat právě odborníci jeho formátu. První z knih je zaměřena spíše problémově, druhá více didakticky, měly by se tedy vhodně doplňovat: co čtenář nenajde jednoznačně vysvětleno v první knize, to si může dohledat pod heslem v knize druhé, a naopak leckterá hesla glosáře jsou podrobněji rozebrána a o širší metodologický či historický kontext obohacena v samostatných studiích první knihy.

Uvedeme nejprve stručně, co je obsahem obou publikací. Útlejší z obou knih, **O rekonstrukci praindoevropštiny**, je souborem krátkých sond k několika indoeuropeistickým otázkám. V první kapitole *O srovnávání a rekonstrukci* se stručně shrnují obecná východiska srovnávání a základní principy indoeuropeistické práce: srovnávání jazyků je permanentní konfrontací dvou činností – kompletace jazykového materiálu a jeho interpretace. Hlavním nástrojem je metoda vnitřní (v rámci jednoho jazyka) a vnější (v rámci více příbuzných jazyků) rekonstrukce, pracující především s jvy jako hláskový zákon, analogie atd. Cílem je vytvoření co nejuplněnějšího modelu prajazyka,

z něhož lze derivovat subsystemy jednotlivých indoevropských jazyků. V dalších kapitolách autor tato obecná vymezení názorně a elegantně ukazuje na několika příkladech: na rekonstrukci praide. kořenů **h₁es-* ‚být‘ a **k^welh₁-* ‚(při)točit se, hýbat se‘ a na etymologii védského *strī-* ‚žena‘. Pátá kapitola se věnuje snad nejpoetičtějšímu tématu indoeuropeistiky, jímž je proslulá rekonstrukce konkrétního praindoevropského textu, *Bajka o ovci a koních*. Autorovi slouží srovnání jednotlivých zveřejněných verzí, od nejstarší Schleicherovy (1868) přes Hirtovu (1939), Lehmannovu a Zgustovu (1979), Petersovu (1985) až po Adamsovou a Malloryho (1997 a 2006), k tomu, aby ukázal, jak se v průběhu vývoje indoeuropeistiky lišily pohledy na rekonstruování. Kapitola *Prajazyk a prajazyky* upozorňuje především na nutnost rekonstruovat mezi praindoevropštinou a dochovanými indoevropskými jazyky jednotlivé mezistupně (např. z avestského *puθra-* a védského *putrá-* se k praide. **putló-* nelze dostat přímo, ale jediné přes praírán. **puθra-* a praindoár. **putrá-* v prvním kroku a přes praindoírán. **putrá-* v druhém kroku). Důležité je v tomto ohledu i upozornění na obtíže – např. mnohdy je z dochovaného materiálu nesnadno rozhodnout, zda jde u konkrétního slova jednoho jazyka o geneticky příbuzný tvar, nebo o pozdější výpůjčku z jazyka příbuzné větve. Kapitola *Akcent a ablaut* pojednává o spjatosti těchto dvou jazykových jevů, podává přehled ablautových stupňů a typů praide. flexe podle chování přízvuku v jednotlivých tvarech. Následující kapitola *Laryngály* se zabývá především počátečním obdobím vývoje laryngalistické teorie, přičemž se fundovaně upozorňuje jednak na to, že tyto počátky, spojené s de Saussurovým spisem *Mémoire*, nevznikly náraz, ale z určitého podhoubí, jednak na to, že dobová recepce tohoto spisu byla příznivější, než jak se často uvádí. V závěru jsou přehledně shrnuty stopy působení praindoevropských laryngál v tradičním a nejrozšířenějším trojlaryngalistickém pojetí. V poslední kapitole autor pojednává o tom, co je to *hláskový zákon*. Patrně nejcennější je zde rozbor tří stadií pojmání hláskového zákona u mladogramatiků, kde se dozvídáme, že původní (a neznámější) stanovisko o bezvýjimečnosti hláskových zákonů, formulované Brugmannem a Osthoffem roku 1878, bylo posléze různě korigováno, zejména Paulem a Delbrückem (kolem roku 1880) a znovu Brugmannem a Delbrückem kolem přelomu století. Knihu uzavírá *Přehled hlavních indoevropských jazyků* podle jednotlivých větví a neúplný soupis citované *Literatury* (nenajdeme zde například údaj o výše zmíněné práci Lehmana a Zgusty).

Druhá publikace, **Glosář indoevropštiny**, obsahuje po úvodu krátkou kapitolu nazvanou *Prajazyk a Praindoevropané*, v níž se výběrově poukazuje na některá témata zkoumání indoevropských jazyků (např. otázka genetické klasifikace v souvislosti s problémem rozlišení jazyka a dialektu) a na vývoj indoeuropeistiky (zejména v 19. století). Jádrem knihy je vlastní glosář, který obsahuje 278 abecedně řazených hesel vztahujících se k nejrůznějším aspektům indoeuropeistické práce. Absolutní většinu zde zaujímají hesla vykládající hláskoslovné a morfologické jevy rekonstruované praindoevropštiny, rekonstruovaných mezistupňů či ty, které se uplatňují jen v některých větvích indoevropských jazyků. Samostatně hesla tak mají jednotlivé hlásky (např. každá z laryngál) či skupiny hlásek (např. nazály, tektály) a prozodické jevy (např. přízvuk), hláskové změny (např. kontrakce, deaspirace) a zákony (např. Eichnerův, Grimmův, Vernerův), z morfologie potom slovní druhy (pronomen, partikule) a jejich podskupiny (nomen instrumenti, pronomen reflexivní), gramatické kategorie (rod, pád) a jejich jednotlivé členy (futurum, chetitský direktiv). Nechybí ani hesla týkající se delimitace jazykových segmentů (kořen, kmen, koncovka). Dalším okruhem jsou hesla věnovaná jednotlivým větvím indoevropských jazyků a jazykům tvořícím samostatnou větev, případně též problematicky zařaditelným jazykům (jazyky paleobalkánské). Kromě toho nalezneme v glosáři i hesla obecného charakteru, jako dichotomie, etymologie, inovace, kontinuant, paradigma, pravlast, rekonstrukce, tabu, větev jazyková apod. Jako méně zapadající do indoeuropeistického glosáře se mohou zdát hesla, která bychom označili jako „filologická“, jako třeba akkadogram, dittografie či jednotlivé druhy avestských a védských metrických schémat. Vždy jde však o jevy, které mohou hrát důležitou roli při rekonstrukci, a do příručky tohoto typu tak bezesporu patří.

Jak vidno, obě publikace se liší v šíři látky i způsobu jejího předkládání. První kniha je čtivým souborem krátkých studií, jejichž témata byla vybrána poměrně volně, podle individuální autorovy

chuti a zájmu. Jak sám říká v úvodu, nejde o systematický výklad principů srovnávání ani o úvod do retrospektivní lingvistiky. Cílovým čtenářem je tedy patrně ten, kdo je již o základních věcech poučen odjinud. Potom je ovšem škoda, že autor (opět deklarativně v úvodu) rezignoval na důslednější uvádění a rozbor různých koncepcí. Právě tam, kde to dělá (hodnocení různých verzí indoevropské bajky, tři fáze mladogramatického pojmání hláskového zákona), je totiž jeho text nejzajímavější a nejlépe naplňuje představu o tom, co by mělo být v publikaci, která je spojením víceméně samostatných statí k vybraným, vzájemně souvisejícím tématům.

Druhá kniha je oproti první rozsáhlejší co do pojímané látky, ale dojmu ucelenosti tentokrát brání zvolená forma abecedního glosáře. Jako soustavný výklad jí z principu chápat nelze, ten by byl možný v případě tematického řazení. Bude si v ní tedy patrně číst ten, kdo se potřebuje seznámit s konkrétním jevem nebo si jej chce prostě na příkladu připomenout či ozřejmit.

Mělo-li by být vyplněno prázdné místo, které bylo na konci obou publikací vyhrazeno na poznámky, vepsali bychom do něj v obou případech jednu a touž otázku: proč není citován Adolf Erhart? Chápeme, že autor představuje v textu především ty práce, kterými byly ovlivněny jeho vlastní názory a přístup k indoeuropeistice. Nicméně vzhledem k netajené ambici sloužit částečně jako studijní texty by Vavrouškovým publikacím citace prací největšího českého indoeuropeisty slušely. Autor sám říká, že v bibliografii uvádí produkci posledních zhruba dvaceti let. Avšak právě v indoeuropeistice snad více než kde jinde platí, že neexistují staré a nové myšlenky, ale myšlenky nepřínosné a přínosné. A i pokud nás nezaujme Erhartův přístup, můžeme na jeho pracích alespoň s úžasem pozorovat, jak lze psát precizní vědecký text...

Příspěvek vznikl v rámci projektu MŠMT ČR LC546.

Vít Boček
vitbocek@gmail.com

Frederik Kortlandt: Italo-Celtic origins and prehistoric development of the Irish language. Amsterdam – New York: Rodopi 2007, s.215. ISBN – 13: 978-90-420-2177-8

Jako čtrnáctý svazek v řadě *Leiden Studies in Indo-European* vyšel r. 2007 soubor keltistických statí všestranného nizozemského indoeuropeisty, armenisty, slavisty, baltisty a keltisty Frederika Kortlandta. Publikace, kterou autor věnoval památce svého přítele, významného keltisty Davida Greena, obsahuje 17 článků, jež se zabývají zejména vývojem keltského hláskosloví a jeho relativní chronologií a morfologií staroirského slovesa; další nabízejí autorův pohled na problematiku příbuznosti a shod italských a keltských jazyků. Jako appendix navíc Kortlandt připojil paradigmatu staroirského slovesa s konstrukcemi koncovek na úrovni ostrovní protokeltštiny.

Nejstarší článek pochází z roku 1978, dva nejmladší jsou datovány rokem 2006; ty také, na rozdíl od příspěvků starších, které už byly zveřejněny (povětšinou v *Ériu* nebo v *Études Celtiques*), jsou publikovány zde poprvé. Témata jednotlivých článků se mohou zdát poněkud roztržité, neboť Kortlandt se zabývá Lachmannovým zákonem (dokonce ve dvou příspěvcích: **Lachmann's law**, s.87–89 a **Lachmann's law again**, s.121–123), staroirskými mutacemi (**Phonemicization and rephonemicization of the Old Irish mutations**, s.51–64) či specifickými staroirskými hláskoslovnými rysy jako hypotetickou apokopou **-i* (**The alleged early apocope of *-i in Celtic**, s.99–106) a vývojem **w* ve slabice po přízvuku (**Posttonic *w in Old Irish**, s.75–79), aby se v dalších příspěvcích zamýšlel nad výkladem staroirských výrazů *ol a feda* (**Old Irish ol 'inquit'**, s.113–115 a **Old Irish feda, gen. fedot 'Lord' and the 1st sg. absolute ending -a in subjunctives and futures**, s.129–132). Velká skupina článků se sice věnuje různým otázkám staroirského slovesa, např. rozboru absolutních a konjugovaných koncovek, opozici tematických a atematických sloves či původu subjunktivu a futura (**The Old Irish absolute and conjunct endings and question of relative chronology**, s.1–23; **Old**